

KOLONIZACIJA I DEKOLONIZACIJA DRUŠTVENIH ZNANOSTI:
PREMA INTERNACIONALIZACIJI

UVOD

Kolonizaciju, u kontekstu društvenih znanosti, možemo definirati kao proces u kojemu nacionalna društvena znanost postaje kulturno i strukturalno ovisna o nekoj drugoj ili nekima drugima. Kulturna ovisnost očituje se utoliko što su »određenja onoga što bi trebalo proučavati i način proučavanja (teorija i metode) i kriteriji poželjnog znanstvenog rada (modeli uloga i standardi kvalitete) dio drugog skupa nacionalne društvene znanosti gdje ne pripadaju općem skupu društvenih znanosti«. (Lamy, 1976.: 107) Strukturalna ovisnost ima slijedeće stupnjeve:

(1) istraživanja i publikacije o stanju u zemlji, čime se bavi skup društvenih znanosti, podređeni su članovima nekog drugog skupa nacionalnih znanosti (ovisno o broju); (2) istraživačke djelatnosti uvjetovane su podrškom neke druge nacionalne društvene znanosti; (3) mediji druge zajednice koriste se da bi proširili rezultate istraživanja; (4) drugi skup društvenih znanosti uključen je u izobrazbu članova prvog skupa; (5) on obnavlja svoje članove iz drugog skupa društvenih znanosti; i (6) koristi rezultate drugih nacionalnih društvenih znanosti u vlastitoj odgojnoj i obrazovnoj djelatnosti. (Lamy, 1976.: 107)

Kulturna i/ili strukturalna ovisnost pojedinog nacionalnog skupa društvenih znanosti o ostalima suprotna je izvornoj internacionalizaciji društvenih znanosti — koja podrazumijeva slobodnu i uzajamnu razmjenu teorija i istraživanja između ravnopravnih partnera, čije bi se teorije i istraživanja procjenjivali (idealno) prema standardima svih sudionika u takvim razmjenama. Postojanje nekog dominantnog skupa društvenih znanosti samo je po sebi ozbiljna prepreka internacionalizaciji.

Pojavljivanje dominantnog skupa društvenih znanosti

Povijest društvenih znanosti nije do danas pokazivala znakove napredovanja prema internacionalizaciji, već, naprotiv, uspone i padove pojedinih

dominantnih skupova društvenih znanosti. *Shils* je (1970.) tvrdio da razina institucionalizacije i razina rezultata pojedinih skupova društvenih znanosti objašnjavaju razlike u »akademsom centralizmu«, ali ipak se čini da su snaga, bogatstvo i ugled pojedinih nacionalnih država — unutar kojih djeluju i skupovi društvenih znanosti — izvrsni pokazatelji razine njihove institucionalizacije, razine rezultata i sveukupnog »akademsog centralizma«. *Birnbaum* je (1970.) uputio na vezu između probijanja SAD kao vodeće svjetske sile nakon drugog svjetskog rata i zaokreta središta »akademsog centralizma« od Evrope prema Sjedinjenim Državama. *Shils* je također spomenuo ulogu jezika i »uvjerljivosti ideja« u širenju dostignuća nacionalnih skupova društvenih znanosti. Ekologijsko širenje engleskog jezika nedvojbeno je imalo utjecaja na uspostavu dominantnog položaja američke društvene znanosti, ali to širenje istodobno odražava i kolonijalnu povijest i ekonomski, politički i vojni položaj američke države u poslijeratnom svijetu. Prihvatljivost ideja kojih je ishodište bila američka društvena znanost, bila je osnažena položajem Amerike u svijetu. Često se prelazi preko činjenice da se američka društvena znanost velikim dijelom širila aktivnošću američke države i privatnih fondacija povezanih s američkim multinacionalnim kompanijama. Otkrivamo to i u načinu na koji je talijanska sociologija postala uvelike ovisna o američkojsociologiji:

glavnu ulogu u ponovnom uspostavljanju talijanske sociologije odigrao je Program talijansko-američke kulturne razmjene koji je na talijanske univerzitete doveo — i još dovodi — (ali, na nesreću, u nešto smanjenom broju), Fulbright-Hays-ove znanstvenike i predavače (sic!) i/ili istraživače, uključujući i neka od istaknutijih imena američke sociologije. Značajnu su pomoć u tome pružile neke velike talijanske korporacije, najveću FIAT i Olivetti, koje su podržavale američke sociologe u obučavanju i izobrazbi talijanskog osoblja za društvena istraživanja u oblasti industrijske sociologije. Osim toga, priličan broj američkih sociologa radio je u Italiji nezavisno i/ili na istraživačkim stipendijama različitih američkih fondacija.

Neki od najeminentnijih američkih društvenih znanstvenika aktivno su sudjelovali u radu Agencije za informacije Sjedinjenih Država i Glasa Amerike (koji je bio pod kontrolom AISD-a) u širenju američke društvene znanosti kroz nešto što je jedino moguće opisati kao službene propagandne agencije američke države.

Tu je »globalizaciju« američke društvene znanosti usporila i pojava Sovjetskog Saveza kao svjetske sile i aktivno odvrćanje sovjetske države od kulturne i strukturalne ovisnosti o američkoj društvenoj znanosti. U nešto manjem obimu, isto vrijedi i za ostale zemlje Istočnog bloka. Kasnih pedesetih godina i u početku šezdesetih, na sceni je nastojanje obaju blokova da smanje ovisnost pojedinih skupova društvenih znanosti o onom drugom bloku i uspostave vlastitu dominaciju u svojim sferama. Bilo je još nekoliko činilaca koji su spriječili »globalizaciju« američke društvene znanosti — prije svega jezik, opća veličina nacionalnog skupa društvene znanosti, razina njegove vlastite institucionaliziranosti i njegovih rezultata, stupanj specijaliziranosti i odnos domaćih institucija prema dostignućima dominantnog skupa društvenih znanosti. *Lyons* (1973.: 7) je kao bivši direktor UNESCO-va

Odjela za društvene znanosti, tvrdio da se u društvenim znanostima zapaža proces napuštanja jednostranog polariteta i da se pojavljuje multi-polaritetni svijet društvene znanosti; a i »sve kritičnija procjena američkog doprinosa društvenim znanostima u razdoblju dominacije«. Drugim riječima, prepreka daljem širenju globalizacije američke društvene znanosti i faktor koji može rezultirati opadanjem njena utjecaja, jest sve manja prijemljivost njenih dostignuća kod ostalih skupova društvenih znanosti. Pojavilo se to u doba ozbiljnog političkog, vojnog i ekonomskog nazadovanja Sjedinjenih Država i nakon razdoblja ozbiljnih unutrašnjih kriza. U tom razdoblju se pojavila nova literatura o troškovima i dobrobitima ovisnosti o američkoj društvenoj znanosti iz vanjskog svijeta i ozbiljna kritika dostignuća američke društvene znanosti, koja je došla iz same američke sredine.

Odjeci kulturne i strukturalne ovisnosti u društvenim znanostima

Val nezadovoljstva pratio je predočavanje da je teška ovisnost o američkoj društvenoj znanosti čak i u razvijenim zemljama, pogubna za endogen razvoj društvenih znanosti i da je daleko od toga da bude »vrednosno slobodna«, američka društvena znanost zapravo ideologijski dvojaka. U Trećem svijetu općenito se odbija ovisnost ne samo o američkoj društvenoj znanosti, već i o zapadnoj društvenoj znanosti uopće. U Aziji je ta ovisnost o Zapadnoj društvenoj znanosti izazvala nesklad: »Azijski se znanstvenici posvećuju problemima i oblastima istraživanja određenim na Zapadu, koristeći zapadne metode i teorije« (Pieris, 1969., 441). Hurd i Johnson (1969., 425) istakli su negativne strane te ovisnosti u Africi:

»Dok je međunarodna afrička akademska zajednica imala nedvojbene koristi... izobrazba kadrove ... zahtijevala je postojanje domaćeg izvora teorijskih potreba, sadržaja i definicija potreba. Postaje to jasnije kad se vidi uloga »slobodno-lebdećih« evropskih i američkih nastavnika koji su na afričkim sveučilištima krojili i prekrajali katedre i odjele po vlastitoj želji, tvrdokorno uvjereni da rade na dobrobit te zemlje...« A da zapadni društveni znanstvenici nisu u Africi osiguravali uvjete za ono što je pojedinim zemljama doista bilo potrebno, vidi se i iz slijedećeg citata (Temu, 1975., 193):

»... mnogi su znanstveni radnici koji rade u Africi, ili — s Afrikom, stranci. Najčešće su to, osim toga, kratkotrajni posjetitelji. Ti mladi nastavnici i istraživači obično dolaze u Afriku da bi prikupili podatke za provjeru ili odbacivanje stanovitih hipoteza po kojima rade svoje diplomatske radnje ili studije. Nakon uspješnog boravka, ti nametljivi afrikanisti tiskaju svoja otkrića... često samo potvrđujući, s neznatnim izmjenama, hipoteze koje su već u modi i već priznate od njihovih akademskih mentora. Tako se literatura množi, »Afrički poslovi« rastu, afrikanista je sve više — a afrički problem ostaje.

Latino-američki znanstvenici izražavaju slične osjećaje (Portes, 1975.). Čak se i u »razvijenim« zemljama pretjerana ovisnost o američkoj društvenoj znanosti smatra pogubnom za »zdravlje« nacionalne društvene znanosti. Allardt 1967., 225) spominje da »u Skandinaviji ovisnost o američkoj sociologiji pokazuje tendenciju da poremeti sadržaj toka ideje«. Stolzman i Gem-

berg se (1975., 98) žale kako se »Kanadska sociologija ne može graditi na prostom usvajanju 'univerzalnih' modela čija je provedba bliska američkim teorijskim kategorijama, tako što bi se one samo ispunile kanadskim činjenicama«.

Negativne posljedice takva položaja dominantne društvene zajednice u općoj hijerarhiji — po njen vlastiti razvoj — dugo su zanemarivane. U takvom skupu znanosti, gdje je razina institucionalizacije i rezultata vrlo visoka, »prijemljivost« ili otvorenost prema komunikaciji i utjecaju iz drugih društvenih znanosti pokazuje tendenciju slabljenja (Cairns, 1975.). Oromaner je, barem na primjeru citata upotrebljivanih u »Američkoj reviji za sociologiju« pokazao da se »utjecaj ostalih nacija na američku sociologiju nije izmjenio, da je po svom izvoru ona ostala potpuno u domaćim okvirima«, dok se, s druge strane, »Britanski mjesečnik za sociologiju« više ne poziva na britanske socio-antropologe nego na američke sociologe. Problem je u tome što dominantni skupovi društvenih znanosti, zbog svojeg stupnja institucionalizacije, djeluju »institucionalno dovršeni« — tj., u smislu broja i kvalitete završenih studija, broja i raznolikosti časopisa, širine i dubine istraživačkih otkrića i rezultata... ti skupovi postaju samodostatni. Budući da se najcjenjeniji završni studiji, najcjenjeniji izvori istraživačkih otkrića i najcjenjenija sredstva njihova širenja nalaze u socijalnom kontekstu dominirajuće društvene znanosti, to njeni pripadnici nemaju velike potrebe obrazovati se u inozemstvu ili u stranim časopisima objavljivati svoja istraživanja. Time opada i potreba da se oni izobrazavaju u vladanju stranim jezicima. Opada i privlačnost ostalih skupova društvenih znanosti čak i kao »grupa na koje se treba paziti«. To, nadalje, izaziva nagradni sistem u dominantnom skupu društvene znanosti.

Opadanje kulturne i strukturalne ovisnosti u društvenim znanostima

Cairns je (1975, 224) istakao da je »postojanje golemih razlika neizbježno sve dok postoji različitost u mogućnostima prihvatanja akademskih izvora«, a to, zapravo, zahtijeva temeljne izmjene u globalnoj stratifikaciji. Prvi je problem opadanje kulturalne i strukturalne ovisnosti o nekom drugom skupu društvenih znanosti. Prvi je korak u tome — razvoj vlastite društvene znanosti. Kao što je primjetio Cairns, imajući na umu Kanadu, »da bi se društvene znanosti s uspjehom prenijele u Kanadu nužno je da se pojave kanadski znanstvenici, čiji korijeni i naklonosti nisu u Evropi, da se prevlada oponašajući mentalitet kolonijalizma, da se istraživanje usmjeri na kanadsko društvo i da se razvije cjelokupna infrastruktura časopisa, profesionalnih udruženja i sveučilišnih katedri«. Očigledan je pri tome problem činjenica da mnoge zemlje u razvoju nisu još dostigle onu kritičnu masu koja bi dopuštala stvaranje vlastite mreže komunikacija, profesionalnih udruženja i infrastrukture časopisa. U takvim uvjetima ne treba poticati širu specijalizaciju, a razdiobu skupa društvenih znanosti treba izbjeđavati, osobito na etničkoj ili lingvističkoj osnovi. U dvojezičnim ili višejezičnim zajednicama sistem nagradi i kazni mora biti takav da pridonosi razvoju lingvističkih vještina koje odgovaraju zadanom kontekstu. Dok se ne dostigne ta kritička masovnost društvenih znanstvenika u bilo kojem socijalnom kontekstu, obično neće biti moguće obrazovati buduće pripadnike skupa

domaće društvene znanosti do potrebne razine. To znači da potencijalne pripadnike skupa treba slati na školovanje izvan zemlje (po mogućnosti u takvom aranžmanu koji ih ohrabruje da se vrate) ili se skup domaćih društvenih znanosti osnažuje regrutiranjem »plaćenika«, ili se čini oboje. Svaki od tih izbora ima i svojih loših strana — često, studente poslane u inozemstvo »apsorbiraju« strane zajednice; oni koji se vrate ravnaju se prema smjernicama strane zajednice o tome što bi i kako trebalo studirati i internacionaliziraju kriterije o poželjnoj znanstvenoj aktivnosti, tako da se oni teško podudaraju s izvorima i potrebama socijalnog konteksta iz kojeg potječu. Dovođenje stranih akademika da bi podučavali i rukovodili istraživačkim radom može izazvati slične probleme. Često najbolji lokalni studenti odlaze u dominantnu zajednicu društvenih znanosti i nikad se više ne pojavljuju; zatim, strani se znanstvenici često oslanjaju isključivo na vlastiti skup društvenih znanosti, on im i dalje ostaje jedini izvor saznanja i uputa. Istraživanja kojima oni rukovode rijetko se poduzimaju u skladu s potrebama domaćeg društva — češće, pak, prema sistemu nagrađivanja u društvu u koje će se oni vratiti. Rezultate istraživanja, nadalje, prije će tiskati časopisi u društvu iz kojeg stranci potječu nego oni iz domaćeg skupa društvenih znanosti. U svakom slučaju, dok se u pojedinom skupu društvenih znanosti ne dostigne ona »razina kritičnosti« i dok se ne poduzmu mjere kako bi se proširio broj pripadnika skupa, razvoj zdrave disciplinarnе infrastrukture, koja bi smanjivala ovisnost o drugom skupu društvenih znanosti, neće biti moguć.

Jednom kad se ta razina kritičnosti dostigne (a ona će se razlikovati, ovisno o tome koliko je društvo podijeljeno — etnički, lingvistički ili koliko je skup društvenih znanosti specijaliziran) moguće je ne samo uspostaviti djelotvornu mrežu komunikacija, profesionalnih udruženja i infrastrukturu časopisa, već otpočeti i izobrazbom novih pripadnika skupa — na domaćem terenu. To omogućuje proširenje komunikacijske mreže, profesionalnih udruženja i infrastrukture časopisa. Kad bude obrazovano dovoljno pripadnika domaćeg skupa društvenih znanosti, moguće je smanjiti ovisnost o stranim tekstovima i ostalom obrazovnom materijalu, osobito ukoliko je uspostavljena zdrava infrastruktura domaćih časopisa. Konačno, moguće je početi objavljivati i radove nastave u lokalnom kontekstu (pri čemu će dvojezični i višejezični sistemi biti u nešto težem položaju). Jednom kad se dostigne taj stupanj, moguće je energiju usmjeriti prema razvoju teorijskih perspektiva i teorijskih osnova empirijskih istraživanja koja se mogu nositi s rezultatima društvenih znanosti ostalih zajednica u međunarodnoj areni.

Ukoliko dođe do opadanja kulturne i strukturalne ovisnosti u društvenim znanostima, dominantni skupovi društvenih znanosti moraju pomoći ostalim skupovima u njihovim nastojanjima da uspostave vlastitu komunikacijsku mrežu, profesionalna udruženja, infrastrukturu časopisa i da dostignu samodostatnost u izobrazbi novih pripadnika skupa. Dobra je prilika za takav korak — budući je to ionako najčešći oblik kontakata (iz perspektive dominantnog skupa) — istraživački rad. Očito je da je način na koji su bila vođena istraživanja američkih znanstvenika u stranim zemljama bio od veće koristi njima i njihovom skupu društvenih znanosti nego li domaćoj zajednici. Mnogi izvještaji sa svih strana svijeta svjedoče kako su

znanstvenici Trećeg svijeta bili korišteni gotovo tek kao pomoćnici u istraživanjima. Mnogi izvještaji govore također da s podacima prikupljenim u takvim istraživanjima nisu upoznate različite domaće ustanove društvenih znanosti u Trećem svijetu, koje bi mogle biti zainteresirane za njih. Još je teža situacija u zemljama gdje društvene znanosti jedva da su razvijene. Ne bi trebalo izdavati dopuštenja za opsežna istraživanja ukoliko netko iz zemlje domaćina nije među glavnim istraživačima i nije zadužen da, ne samo zamisli istraživanje i način njegova provođenja, već i da analizira i objavljuje rezultate. Što je moguće više, pomoćnike, asistente i savjetnike u takvim istraživanjima potrebno je pronaći u lokalnoj zajednici, a obradu i analizu podataka potrebno je, također u što većoj mjeri (ovisno o tome koliko je to strukturalno moguće), obaviti u domaćoj zajednici. Izvori financiranja u dominantnoj zajednici društvenih znanosti moraju se pobrinuti da istraživanje učine privlačnim za znanstvenike. Osobito prvenstvo trebali bi imati projekti koji obećavaju da će za sobom ostaviti više nego li će sobom odnijeti. Ne samo da prikupljene podatke treba ostaviti lokalnom skupu društvenih znanosti, već ih treba ostaviti onima koji će se znati njima poslužiti. To bi trebali biti osnovni zahtjevi za sva velika istraživanja u Trećem svijetu. Moguće je možda zahtijevati i da se glavna otkrića istraživanja prvo objave u domaćim časopisima ili nekom drugom obliku znanstvene komunikacije, na službenom jeziku — ili jezicima — te zemlje, pa da tek kasnije budu dostupni ostalima. Pristup istraživanjima u zemljama Trećeg svijeta sve je teži, jer je različitim skupovima društvenih znanosti postalo jasno da u tome mogu sve manje dobiti, a njihovim vladama i ostalim dijelovima sistema, da bi mogli čak ponešto i izgubiti. Postojeća neravnoteža imperativno nameće potrebu da se korist od društveno-znanstvenih istraživanja koja provode pripadnici dominantnih skupova društvenih znanosti usmjeri prema dobiti ovisnih skupova.

Ali, iako cjelovita reforma postojeće istraživačke prakse može donijeti koristi u društvenim istraživanjima i obrazovanju u ovisnim zajednicama, takvi će efekti ipak biti, po svojoj širini, prilično mali, neće pridonositi objedinjavanju potencijala i bit će možda nevažni za izbor prioriteta u razvoju društvenih znanosti. Razvoj zdravih društvenih znanosti i istraživanja i obrazovne infrastrukture — primjerene nacionalnim prioritetima pretpostavlja — utemeljenje cjelovite politike i dalekosežnog planiranja. Umjesto manje-više riskantnog »regrutiranja« u inozemstvu putem različitih programa (različite vrijednosti) i umjesto izobrazbe grupa studenata u inozemstvu na manje-više riskantnim temeljima, trebalo bi na među-vladinoj razini pregovarati o sudjelovanju u širokim bilateralnim programima koji bi osiguravali izobrazbu i razmjenu nastavnčkog osoblja i obrazovanje studenata u pojedinim disciplinama. Podizanje obrazovne razine i kapaciteta istraživanja u skladu s nacionalnim prioritetima pretpostavlja, dakle, cjelovitu politiku i dalekosežno planiranje. U takvim slučajevima, međunarodne organizacije mogu odigrati značajnu savjetodavnu ulogu. Mogu se uspostaviti bilateralni programi prema kojima se mogu mijenjati partneri, ovisno o njihovoj sposobnosti da na odgovarajući način udovolje potrebama zemlje domaćina. Neke bi od programa Kanadskog društva za međunarodni razvoj vrijedilo iskušati i u drugim područjima. Treba podržavati takve bilateralne programe za koje je

sigurno da kroz duža razdoblja donose koristi manje razvijenim skupovima društvenih znanosti, u skladu s njihovim nacionalnim prioritetima. U takve programe treba ugraditi mjere osiguranja da će istraživanja kojima rukovode pripadnici razvijenijeg skupa društvenih znanosti povećati istraživačke kapacitete lokalnog skupa i odgovarati potrebama zemlje-domaćina. Tip aranžmana kao ovaj dolje navedeni očito treba pooštriti:

»Općenito, često se može zapaziti da stručnjak iz oblasti društvenih znanosti naprosto dođe, a ne obavi ni trunke od onoga što je navedeno u ugovoru. Kao nastavnik je dobar, ali po strani se bavi vlastitim istraživanjima...«

(Akiwowo, 1974, 417)

Cjeloviti bilateralni programi koji bi se ugovarali na razini vlada vjerojatno bi povećali dobrobiti za manje razvijene zajednice.

Vjerojatno je beznadežno vjerovati da se postojeći sistem nagrađivanja u dominantnim skupovima društvenih znanosti može preoblikovati tako da potiče na veće prihvaćanje ideja i istraživanja proteklih u ovisnim skupovima. Prvi bi korak prema tom većem prihvaćanju bio obrat postojećeg trenda u Americi i napuštanje jezičnih zahtjeva koji vrijede za diplomatske programe. Mnogi, ako ne i svi, američki znanstvenici iz oblasti društvenih znanosti nisu uspjeli, čak ni do kraja svojih studija, savladati ni jedan drugi jezik koji bi im omogućio da idu ukorak s razvojem svoje discipline u drugim govornim područjima. Češće se »prihvaćanje« shvaćalo, čak i među pripadnicima ovisnih skupova, kao problem koji se tiče uglavnom njih:

»... lokalne strukture prihvaćanja u zemljama u razvoju često su potpuno neodgovarajuće, mnoge publikacije... uopće se ne distribuiraju, njihov je uticaj ravan nuli...«

(Akiwowo, 1974; 421)

Časopisi ovisnih skupova društvenih znanosti nisu ravnomjerno zastupljeni u knjižnicama dominirajućih skupova, niti se u časopisima dominirajućih skupova dovoljno upućuje na njih. Iako niska razina lingvističkog obrazovanja pripadnika dominirajućih skupova društvenih znanosti može djelomično objasniti ovu pojavu, jasno je da su potrebni strukturalni poticaji da bi se podigla i lingvistička razina i prihvatljivost istraživanja objavljenih u medijima ovisnih skupova. Vjerojatno najdjelotvorniji poticaj mogu biti upravo razina i kvaliteta rezultata u ovisnim skupovima, osobito ukoliko se članovima dominirajućih skupova društvenih znanosti smanji mogućnost pristupa istraživanjima.

ZAKLJUČAK

Tvrdili smo da je sistem stratifikacije društvenih znanosti, koji odražava modele globalne stratifikacije, glavna prepreka pravoj internacionalizaciji. Glavni su činioci internacionalizacije cjelokupne znanosti: širenje literature; uključivanje znanstvenika u društvene tokove; migracija znanstvenika; modeli međudržavnih osobnih kontakata (von Alemann, 1974; 447). U slučaju skupa američkih društvenih znanosti — dominirajućeg skupa — ovladavanje

stranim jezicima, obrazovanje u inozemstvu i upućivanje na radove ne-američkih znanstvenika... opada. Porast »jednojezičnosti« otežava internacionalizaciju utoliko što je, za sve znanstvenike, najčešći oblik širenje znanstvene literature prevođenje i oslanjanje na knjige i časopise na stranim jezicima. (von Alemann, 1974; 448). Gotovo četrdeset posto časopisa iz oblasti društvenih znanosti izdaje se na različitim jezicima zemalja Trećeg svijeta (Bengolea i Akiwowo, 1974; 441). Sve veći broj američkih znanstvenika koji se obrazuju isključivo u Sjedinjenim Državama izaziva poteškoće jer »ako su znanstvenici uključeni u društvene tokove isključivo u nacionalnim granicama... to otežava kasnije međunarodne kontakte« (von Alemann, 1974; 449).

Tendencija migracije znanstvenika iz Evrope i Trećeg svijeta u Ameriku također je jedna od prepreka internacionalizacije. Bilo bi znatno bolje da ta migracija bude obostrana. Modeli međudržavne osobne suradnje trebali bi biti širi, a ne da se zadržavaju u okvirima jednosmjernog utjecanja u jedan centar — čak u Kanadi, SR Njemačkoj, a i u ostalim razvijenim zemljama, ta se suradnja zadržava u okvirima dominantnih skupova društvenih znanosti. U Trećem svijetu ona je »češća u odnosu na neki centar nego u odnosu na vlastitu nacionalnu zajednicu« (Kazancigil, 1974; 424).

Ovisne skupove društvenih znanosti, osobito one u Trećem svijetu, sve više karakterizira i nedostatak odgovarajuće infrastrukture društvenih znanosti tj. nedovoljan broj obrazovanih pripadnika, nerazvijen unutarnjom mrežom komunikacija, nepostojanje profesionalnih udruženja i odgovarajućih časopisa. Novi se pripadnici skupa često moraju »regrutirati« iz drugog skupa društvenih znanosti, makar i privremeno, na temelju bilo kojih programa koji se pojave. Obrazovanje novih pripadnika često se mora prepustiti drugom skupu društvenih znanosti. Kakav god se obrazovni program provodi, moraju se koristiti rezultati drugih skupova. Mnoga društvena istraživanja poduzimaju pripadnici drugih skupova društvenih znanosti, a rezultati tih istraživanja često se šire preko medija tog drugog skupa. Takve će zajednice ostati u nerazriješenom krugu ovisnosti ukoliko ne razviju odgovarajuću vlastitu infrastrukturu društvenih znanosti. To pretpostavlja obrazovanje maksimalnog broja aktivnih znanstvenika iz oblasti društvenih znanosti do razine na kojoj mogu uspostaviti mrežu komunikacija, profesionalnih udruženja i pogodnih nastavničkih sredstava. Iako će se ta razina razlikovati — ovisno o tome kako su geografski razmješteni znanstvenici iz oblasti društvenih znanosti — ipak se čini da je za takav skup potrebno barem nekoliko stotina aktivnih pripadnika.

Širu specijalizaciju, osobito u oblastima koje nisu prioritetne u pojedinim nacionalnim društvenim znanostima, ne treba poticati jer ona izaziva korištenje međunarodne (ne unutarnje) mreže komunikacija i širenje rezultata istraživanja u znanstvenim medijima drugih zajednica kao redovito. Jednom pak kad se dostigne potrebna kritička razina postaje moguć početak obučavanja novih pripadnika skupa u lokalnim okvirima što dalje učvršćuje komunikacijsku mrežu, profesionalna udruženja i znanstvene medije.

U mnogoim će zemljama dostizanje te razine znanstvenika pretpostavljati dugoročno planiranje, osobito ukoliko je potrebno, na širem društvenom planu, podići stupanj općeg obrazovanja. To je moguće postići i ugovaranjem dugoročnih bilateralnih programa na razini vlada. Time se izbjegava prihva-

ćanje jednogodišnje razmjene i pristajanja na one programe koji se jedini pojavu. Bilateralni programi mogu se zaključiti s različitim partnerima za svaku zasebnu znanstvenu oblast/disciplinu (ili unutar njih) i morali bi biti tako sastavljeni da zavisna zemlja ima od njih što veće koristi. Pristup istraživanju u takvim zemljama treba ograničiti, a sva značajna istraživanja kojima rukovode znanstvenici iz nekog drugog skupa društvenih znanosti odobriti jedino ukoliko zemlja-domaćin ima od njih barem jednake koristi kao i pripadnici drugog skupa. Sve bilateralne programe i programe razmjene, i sva obuhvatnija istraživanja koja uključuju znanstvenike iz druge zajednice, treba primjeniti zahtjevima domaće društvene znanosti i u njih je nužno ugraditi elemente koji bi pomagali jačanje lokalnih obrazovnih programa, istraživačkog potencijala i opće lokalne društveno-znanstveničke infrastrukture. Dugoročniji učinak takvih mjera može pospješiti ne samo dokidanje ovisnosti o drugim skupovima društvenih znanosti već može vršiti pritisak na dominantne skupove da prošire krug svojih znanstvenih komunikacija, da oblike međunarodnih kontakata preoblikuju znatno ravnomjernije i rasprostranjenije i, konačno, da se društveni znanstvenici snažnije uključe u društvene tokove u dominantnim skupovima. Teško je, međutim, vjerovati da takve mjere mogu bitnije izmijeniti oblike postojećih migracija znanstvenika, osim što mogu osigurati srdačniju atmosferu pripadnicima ovisnih skupova društvenih znanosti, koji bi inače napustili dominirajući skup.

Postojeći jednosmjerni priliv znanstvenika iz oblasti društvenih znanosti u dominantne skupove, proces povezan s općim, globalnim sistemom stratifikacije, teško će prerasti u model »kružnog toka«. Čini se proturječno, ali napredovanje prema internacionalizaciji u društvenim znanostima zahtijeva i takve mjere koje uključuju i »akademski protekcionizam«.

Preveo s engleskog
Hido Bišćević